

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 7 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանից խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Maschak».

Խմբագրութիւնը բայց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւնները ընդունվում է ամէն լիզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Այդ ուր կը հասնի.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
Մի տեսակ երկուցի. Նամակ Ազատագրայից. Ներ-
քին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պարսկաս-
տանի և Թիւրքիայի ասորիները. Նամակ Թիւր-
քիայից. Արաքսի լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵ-
ՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՈՐՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Սալումէ Նորատունկեան.

ԱՅԴ ՈՐԻ ԿԸ ՀԱՄՆԻ

Ոչ մի ժամանակ հայոց մամուլի գաւա-
ռական թղթակիցները այն աստիճան ան-
բարոյականութեանը չէին հասնի, որքան
այժմ հասան: Գուցէ և առաջ գաւառական
թղթակիցների շրջանում կային այնպիսի-
ները, որոնք հակում ունեին դէպի ստա-
խաութիւնը, բայց մի յայտնի չափով ամօ-
թի դպացունները զգուշ, սանձահարում
էր նրանց... Իսկ այժմ այդ տեսակ մարդ-
կերանց, գաւառական թղթակիցների մի
յայտնի մասի երեսից՝ ամօթի, նամուռի
վերջին նշոյն էլ կորաւ: Ստեր հնարքի լը-
րագիրներին սուտ լուրեր հաղորդել ստերի
մի ամբողջ ֆարքիսա սարքերը.—մեր գաւա-
ռական թղթակիցների յայտնի մասի գործ
ու փեշակ է դարձել: Գոյութիւն ունեցող
դպրոցի մասին համարձակ կերպով հաղոր-
դել թէ նա փակվել է, մանրամասնաբար
նկարագրել մի չեղած, չը կայացած կօնցերտը
կամ գրականական երկից, խմբագրին ուղ-
ղված համակրական նամակների տակ կեղծ
ստորագրութիւններ կազմել, վերջապէս հա-
ղորդել այս կամ այն լրագրին այս կամ
այն կենդանի մարդու մասին թէ նա փա-
ճանվել է և մանրամասնաբար տեղեկացնել
մեռածի կողմից արած կտակի մասին,—այդ
բոլորը սովորական բան է դարձել մեր գա-
ւառական թղթակիցների մի յայտնի մասի
համար:

Գաւառացի հայը վերցնում է հայոց

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍԱԼՈՄԷ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

Մի ամիս սրանից առաջ, առաւօտեան տասը
ժամին, աղախինք իմացուց, որ մի կին ուղում
է ինձ տեսնել: Պատուիրելի ընդունել նրան: Մի
րօպէլից յետոյ այցելուհին մտաւ իմ միասնեկե-
ան, որտեղ գտնվում էի և ետ իմ առաջն կանո-
նած էր մի միջնաստակ կնամարդ: Երբ նա նա-
յում էր իմ վրա, նրա գունատեան և նիհար դէմ-
քը ամեն անգամ լուսաւորվում էր երկու բաւա-
կան խոշոր կապոյտ աչքերով: Այն ամեն համա-
կրանքը, որ ստանում էր այդ աչքերից նրա
պատկերը, իսկոյն կորչում էր, երբ նա իր հա-
յնաքը գետնին էր ձգում, կամ մի այլ առար-
կայի վրա նայում: Ելելուպական լոյսը միթի մէջ
մերթ ընդ մերթ առկայծվելուց նոյն իսկ տպա-
ւորութիւնն է անում մարդու վրա: Լայն ձակա-
տը, անհոգ սանդղած թաւախտ մաղերը՝ կասեա՛
լնուում էին տոկոնութեամբ և արտայայտում էին
այդ կնոջ կամքի ուժգնութիւնը: Սև բրդեղէն
կերպասից շրջապատը առանձին թարմութիւն
չուներ: Լայն կաշի գոտին, ընդգրկելով նրա բա-
րակ իրանը, արտադրում էր նրա կանօնաւոր
կազմութիւնը: Երբ նրան ձեռք տուցին, իմ
ուշադրութիւնը դրանց նրա նիհար փղբերկ ձեռ-
քի կաշուի պղծ չորութիւնը: Իմ ուշադրութիւնը
աւելի ևս լարվել, երբ նա սկսաւ խօսել. ինձ
թէ թէ խօսողը նա չէր, այնքան անսպասելի
էր նրա հիւսիսային կօնտրալտ ձայնը: Այն էլ ա-
նում, որ նա ինձ հետ ընտիր հայերէն լեզուով էր
խօսում: Նա իրան անուանեց Սալոմէ՝ Նորա-
տունկեան:

Թերթը.—Լ. տեսնում է թէ թերթի իւրա-
քանչիւր էջ լի է յանդուգն ստույգիւնե-
րով: Նոյն իսկ խմբագրական յօդուածը լի
է յանդուգն ամբաստանութիւններով.—
ի՞նչի նա էլ չը հետեի նոյն գովելի օրի-
նակին: Օր չէ անցնում որ գաւառացին չը
ստանայ խմբագրութեան և նրա արբա-
նեակների կողմից մասնաւոր նամակներ,
անդորրագրերով հանդերձ, որոնց մէջ մի
կողմից ինքուրում, աղաչում, պաղատում են
բաժանորդներ որսալ, իսկ միւս կողմից ջա-
նում են սուտեր գցել հակառակ մամուլի
վրա, նրա գործիչների վրա, և բամբասանե-
րն շարել հակառակորդների վրա...

Եւ այդ տեսակ նամակներ ամեն օր
գուցէ տասնեակներով տարածվում են փոս-
տով ամեն ուղղութիւններով, ուղարկվում
են ամեն տեղ, որտեղ հայեր կան... Ի՞նչ
զարմանալու բան կայ, որ և գաւառացին
կրթվում, դաստիարակվում է այդ տեսակ
ազնիւ պրօպագանդայի տակ... Այդ
տեսակ պրօպագանդայի սերմերը ամուս-
նեա և հա՛ս գաւառական շրջանի մէջ բա-
նում է բարգաւաճել՝ ստույգիւնը, բամբա-
սանքը, սովորական բան են դառնում կեղծ
ստորագրութիւնները, և այն...

Եւ հա՛ս անբարոյականացող մամուլի
ձեռքով պատուաւաստած այդ անբարոյակա-
նութեան, այդ լրագրութեան զոհ են դառ-
նում և այն լրագրիւններ, որոնք իրանց գո-
յութեան ամբողջ ընթացքում կաւել են
այդ տեսակ անբարոյականացող, լրացնող
ուղղութեան դէմ... Ստեր հնարքի ու զը-
րող թղթակիցներից մին յանկարծ լցվե-
լում է ձեռք թղթակիցների շրջանի մէջ.—
և ձեռք էլ խաբում է: Գուցէ տարում էր մի-
ամտաբար մի լուր, որ ձեռք հաւանական
երևում, առանց կասկածելու թէ մարդը
կարող է գիտնային նպատակ ունենալ ձեռք
խաբելու, — և յանկարծ իմանում էր թէ
լուրը սաղքած լուր էր, լուրի տակ,
ստորագրված նամակագրի անունը, հօր-
անունը և ազգանունը կեղծ էր, և նոր

էր համոզվում թէ խաբած էր եղել այն
մարդկանց միեկից, որոնք այս կամ այն քա-
ղաքում ստերի ֆաբրիկա իրանց հա-
մար սարքած ունեն, և որոնք դաստիա-
րակվել են մի յայտնի մամուլի ուղղու-
թեան ներգործութեան տակ...

Այդ ուր կը հասնի, եթէ այսպէս շա-
րունակվի...

Հայերի հախն է, որոնք իրանց բաժա-
նորագրութեամբ պահպանում են՝ ստու-
թիւնների բամբասանքների, ամբաստանու-
թիւնների մամուլ...

Ինչ որ կը ցանես, այն էլ կը հիսնես, ա-
սում է առաջը:

Լրագրող մամուլը գաւառական թղթա-
կիցների մի լրացած նոր դպրոց, մի ամ-
բողջ նոր սերունդ է ստեղծել:

Իսկ և մնում է միայն հետեւեալը հրա-
պարակապէս յայտնելու՝ այսուհետեւ մենք
կընդունենք նամակներ և լուրեր միմյան
մեր նախկին և մեր լրագրին տարիներից
ի վեր աշխատակից եղած անձինքներից,
իսկ նորիւր թող ներդուծուին չը քաշեն
մեզ գրելու և թղթակցելու, նրանց նա-
մակները կատարելապէս անտես կառնվին
և ստացվելուց յետոյ անմիջապէս դաժնու-
ղը կը դգվին, որովհետեւ մենք չենք կամե-
նում նորից խաբված լինել այնպիսիներից,
որոնք յոյց են տալիս իր թէ մեզ են
համակրում: Բայց իսկապէս պատկանելով
հակառակ և մեզ տող բանակին, դառնա-
զգեստ զայլերի պէս՝ յանձն են առնում
մեզ գրել դիտմամբ մեզ խաբելու համար:
Երբ որ բարոյականակ կ'արտաբերեն
մահաւան լուրը արդէն տպված էր «Մշա-
կում», յանկարծ հեռագրի ենք ստանում
Բաքուից որ այդ լուրը սուտ է և մարդը
կենդանի և առողջ է:

Այդ տեսակ սուտ լուր հաղորդել «Մշ-
ակում» անկարող էր յանդերձ «Մշակի»
գործունէութեանը և ուղղութեանը ան-
կեղծ կերպով համակրող մի գաւառական
թղթակից: Այդ տեսակ անամօթ սուտը

նույն ձեռք ամուսնուց էր «տաւալաւազա-
ւաւ» ստացել... Ասացե՛ք խնդրեմ, նա շատ ժա-
մանակ է, որ վախճանվել է:

—Նա մեռած չէ, այլ բաժանված ենք մի-
մեանից:

Այդ մի քանի խօսքից տեսայ, որ մեր խօսակ-
ցութիւնը միանգամայն իմ ցանկացեալ ուղղու-
թիւնն է առնում: Ես ուշադիր ունկնդրել էի և
չէի վստահանում ընդմիջել նրա խօսքը: Զրուշա-
նալով, որ խօսակցութեան ընթացքը չը փոխի,
ես լռեկեայի նայում էի նրա վրա:

—Բաժանված ենք... Ինչն ըստ ինքեան ծանր
է այդ վիճակը, բայց է այնպէս, համեմատելով իմ
ամուսնութեան օրերում քաջածնելիս հետ, այդ
վիճակը աւելի թեթեւեղացում է և նախամեծարե-
լի Զըր թշնամու զրկելը չը գայ այն, ինչ որ ես
եմ քաջել այն տառն տարվել մէջ... Այսուհետեւ
հէնց իմանաւ պիտի կարողանամ խելացի կեանք
վարել... այսինքն, ուղում եմ ասել, այսուհետեւ
գաւառական կարող եմ աւելի օգտակար լինել,
քան թէ մինչև այժմ էի... Բայց կեանքը մէջըս
կտրել է, և վախճանում եմ, որ, հէնց այդ նշա-
նաւոր պահին, ուժեղա սպառած լինելով, ամեն
յոյսերս ի դերն չկրեցի, որ ձեռք համար
անկարեւոր բաների վրա եմ խօսում: Ես ինքս
էլ չը գիտեմ՝ այդ ինչպէս պատահեց...

—Ոչ, չէ, չարտեսակեցէ, չարտեսակեցէ... Գուցէ
մտաբերում էր ինձ մի մօտիկ բարկակամուհու,
որի կեանքը ձերի հետ շատ նմանութիւն ունի...

—Ոչ, ոչ, չեմ ուղում ձեռք ձանձրոյթ տալ, ա-
ռուել ես իմ զլխիս եկածը շատ երկար է, մի
մեծ շղթայ մանր ու ճնշին ձախորդութիւնների,
զծուած պարագաների, որոնց յիշատակութիւնը
ըստուհի է բերում վրա: Թողնե՛ք մի կողմ այդ
խօսակցութիւնը:

—Չեմ կարող ստիպել, եթէ հաճելի չէ ձեռք
այդ նիւթը: Գալով ձեր խնդրին, ճշմարտորդ ա-

կարող էր հաղորդել մեզ միմյան մի դի-
մակաւորված թշնամի, մամուլի ներգործու-
թեան տակ կրթված, լրացած շրջանի
մի մարդ, այն նպատակով՝ որ «Մշակի»
անունը վնասի:

Այո՛, դա անհնարին է որ «Մշակին»
սիրող «Մշակին» համակրող մարդ ուղե-
նար վնասել «Մշակին»: Դա կարող էր ա-
նել միմյան հակառակ և թշնամի բանա-
կից անցած կեղծ դիմակի տակ ծածկվող
մի չարամիտ և դժոխային բնաւորութիւն:
Դրանից ի՞նչ աւելի դժոխային կարող է
լինել՝ սանտարտութեամբ հնարել որ մի
մարդ, որ կենդանի ու առողջ է, իբր թէ
մեռել է, մանրամասնաբար պատմել, նրա
արած կտակի բովանդակութիւնը.— և այդ
բոլորը լրագրի անունը վնասելու դիտաւո-
րութեամբ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՏԵՍՈՒՐ ԵՐԵՒԱՆԻ

Մեր մէջ դեռ մինչև այժմ արմատացած է
մարդկութիւնից դուրս մի դադափար, որը, մեր
կարծիքով, ներկայանում է իբրև չարիքների, վը-
նասների և անաշտորութիւնների ամենազգաւոր
սկզբնապատճառը: Պարզեղք մի միտքը: Մարդ-
կային կեանքի և բոլոր գործերի աշխու ընթանա-
լու ամենազգաւոր սկզբնապատճառը մէկն էլ կաղմ-
վում է լուրը գաւառագրերի մէջ սէր և յարաբե-
րութիւն ունենալուց: Բայց նայեցէ մեր բարձր,
միջին և ստորին դասակարգերի վրա,—մեր հա-
րուստների վրա, արհեստագործների վրա, վաճա-
ռականների վրա, զարգացած մասի—ինտելիգեն-
ցիայի վրա և խաւար միջնորդի մէջ ապրող
ուսմանների վրա: Այդ բոլոր դասակարգերից ոչ
մէկը միւսի հետ ոչ թէ միայն կապ չունի, այլ
զորանք մինչև անգամ միմեանց վրա նայում են
մի տեսակ հակա-մարդկային զգացմունքով: Իսկ

սա՞ծ չեմ կարող խոստանալ յաջող ելք, միայն
թէ ինձանից կախեալ փորձը կը փորձեմ... Ինչ
Աստուած:

—Նոյն Աստուծուն պիտի միշտ մաղթեմ, որ այդ
ծառայութեան փոխարէն մատուցանէ ձեռք...

Ահա իմ ամբողջ խօսակցութիւնը Սալոմէ Նո-
րատունկեանի հետ: Ես տուցի նրան նամակ մի
ծանօթիւս անունով, որը՝ կարծում էի՝ կարող էր
կատարել նրա խնդրքը: Բարեբախտաբար գուր
չեղաւ իմ յոյսը. մի քանի օրից յետոյ պատա-
հեցայ ծանօթիւս և սա հաղորդեց ինձ, որ համա-
ձայն նամակիս ամէն ինչ սնորհնել է, և թէ՛ տ.
Նորատունկեան այս քանի օրերս պիտի դնայ
Անդրկովկաս:

Նոյն իսկ օրը գիշերվալ պահուն ստացայ տիկ-
նուցից մի ծրար նրա ձեռագրերով և հետեւեալ մի
քանի տող նամակը.

«Ես պիտի անձամբ դալի, դրում է տ. Սալոմէն,
— և բերանացի արտայայտել ձեռք իմ շնոր-
հակութիւնս, բայց անկարող եղայ... Մի հարց-
րէք սրա պատճառը. երբեք չը պիտի խոստովա-
նեմ... Բայց իմացե՛ք որ միշտ աղօթեալաբար պիտի
մնամ ձեր կեանքը: Երբ այս նամակը ստանաք,
ես արդէն ճանապարհի վրա կը լինեմ: Ուշադր-
կում եմ ձեռք զանազան ժամանակներում գրած
իմ ձեռագրերը և տակաւին յանձնում եմ ձեր
անօրինութեանը: Թերթե՛ք... Եթէ լանի պէտք
չը դան, զգէ՛ք կրակը...»

«Ընդունեցէ և այն. Սալոմէ Նորատունկեան»
Կարգացի այդ ձեռագրերը, և եկալ այն եղա-
կացութեան, որ առաջ քան կրակը ձգեմ՝ գեթ
մի քանի ծաղկաքաղ պիտի անեմ նրանցից ընթեր-
ցողս համար: Թողնում եմ այդ միւս անդամին:

Պետերբուրգ. Միսական

համ պէտք է վերաբերել յանցանքը, եթէ ոչ մեր բարձր և զարգացած դասակարգին, ինտելիգենցիային, որ մի տեսակ հակա-մարդկային զգացմունքով մեր միտ դասակարգերի պատկանողներին խորհում է, և մինչև անգամ նրանց հետ մի որ և է յարաբերութիւն ունենալը իր համար անպատուութիւն է համարում։ Մեր զարգացած դասակարգը ոչ թէ միայն իր գաղափարները չէ տարածում ուսմանը մէջ, այլ մինչև անգամ մէկ տեղ պատահած ժամանակ վերջիններս ողջնային էլ պատասխան չէ տալիս...

Մեր արհեստավորը, ուսմանը չէր գիտէ ինչի համար է ծնված, ինչ պէտք է չինի, ինչի համար է ապրում, իսկ զարգացած նրան չէ բացատրում այդ, և չէ էլ ուղղում նրան ճանաչել իրեն իր պէս հոգի ունեցող մարդ։ Այդ հասկանում է ուսմանը, նրա մէջ սկսում է բորբոքվել դէպք ան-ուսմանը մի տեսակ արհամարհանք. ուսմանը այդ պատճառով անտես է անում ինտելիգենցիային պատկանողին Մեր արհեստավոր ուսմանը և անհասարակ ստորին դասակարգը, կամ հէնց մի-ջին դասակարգը, որ ժողովրդի մէջ կաղմում է ամենատարած մեծամասնութիւն, դեռ մինչև անգամ չէր գիտէ թէ ինչ բան է թատրոն բան-անգամ, ինչ բան է բարեգործական ընկերութիւնը, ինչի համար է լրագիրը, դպրոցը։ Դա միայն աղօտ կերպով հասկանում է ինչ է հասարակ և եկեղեցին, որը նրան հարեանցորէն բացատրել է քահանայն։ Ուսմանը է վերաբերել այդ վիճակը, եթէ ոչ մեր ինտելիգենցիային։

Մեր բոլոր դասակարգերի միմեանց հետ մէջ, կապ և յարաբերութիւն չունենալու պատճառով, մեր բոլոր հասարակական գործերը ամենամանա-խանձելի դրութեան մէջ են գտնվում և նրանց գոյութիւնն էլ կասկածելի է, եթէ իրենի դու-թիւնը այսպէս շարունակվի, որովհետև հասարակ դասակարգը, որը կազմում է ժողովրդի ամենա-ստորագր մեծամասնութիւնը, մասնակից չէ հասա-րակական ոչ մի գործունէ լա գուցէ նա սիրով էլ մասնակից լինէր հասարակաց բոլոր հիմնար-կութիւններին առաջ տանելուն, եթէ հասկանար նրանց օգուտը, ասկայն այդ նրան հասկանող չը կայ։ Բայց մեր ինտելիգենցիան այնքան ոյժ կունենայ իր հիմնարկութիւնները միայնակ պահ-պանելու ինչպէս կարող է, օրինակ, քաղաքը գոյութիւն ունենալ առանց իր շրջապատող գիւ-ղերի հետ յարաբերութիւններ ունենալու, կամ ինչ կը լինի այն գիւղերի դրութիւնը, որոնք ոչ մի քաղաքի հետ յարաբերութիւններ չունեն... Եւ հէնց այն պատճառով, որ մեր դասակարգերը միմեանց հետ յարաբերութիւններ չունեն, մեր հասարակական հիմնարկութիւններն էլ երկար գոյութիւն ունենալ չեն կարող։

Ահա ինտելիգենցիան խնդրում է մէկ տեղ, խոր-հուրդ է տեսնում հիմնել մի բարեգործական ըն-կերութիւն. հասարակ դասակարգին դա յայտնի չէ։ Կազմվում է ծրարը, հաստատվում է հիմն-վում է ընկերութիւնը. արհեստավոր մեծամաս-նութիւն կազմող դասակարգից անդամները լի-նում են աննշան թւով։ Հէնց այդ ձևով էլ հիմ-նվում են մեր բոլոր հասարակական հիմնարկու-թիւնները, բայց ինտելիգենցիան այդ բոլոր հաս-տատութիւնների ամբողջ ծանրութիւնը միայնակ տանելու անկարող լինելով, այդ օգտաւէտ հիմ-նարկութիւնները մնում են դատապարտված ան-դամները բաղկանում են ինտելիգենցիայից, հէնց այդ դասակարգից են և թատրոն յաճախողները, լրագրի բաժանորդները, կուրթի անդամները և այլն. իսկ ով է օրա պատճառը, հէնց ինչն ինտելիգենցիան։ Եւ այդ է պատճառը, որ քառա-սուն հազար հայ բնակիչ ունեցող թիֆլիսը մի լրագրին երկու հարիւր բաժանորդից աւելի չէ տալիս, թատրոնը միշտ դատարկ է լինում, կուր-նիքը հազիւ պահպանում են իրանց դպրոցի-նը, բարեգործական ընկերութիւնները շատ քիչ ան-դամներ են ունենում և այլն։ Այդ բոլորը առաջ է դալիս մեր յիշած այն տխուր երևոյթից, որ մեր բարձր դասակարգը խորհում է յարաբերութիւն-ներ ունենալուց ստորին և միջին դասակարգերի հետ, որ մեր բարձր դասակարգին կարծես բնա-ծին է հակակրթութեան, դուռնիքի զգացմունքը դէպի ստորին դասակարգը։ Բայց մի և նոյն ժա-մանակ ցաւալին ասէ՛ք, որ մեր դասակարգերի միմեանցից խորհել ոչ թէ մնալով անհասանում է, այլ հետզհետէ այդ զգացմունքը աւելի օրոք-դանում է մեր դասակարգերի փոխադարձ յարա-բերութիւնների մէջ։

Արհեստավոր

ՆԱՄԱԿ ԱՂԱՍՏԱՅԻՆՅՈՒՆ

Փետրվարի 19-ին

Չեմ յիշում, որ երբ և ինչ մէկը ուշադրութիւն դարձրած լինէր ֆուրգոնչիներին, այդ շարունակ աշխատող, տարին տարներով ամիս լրեանի և Ալեքսանդրապոլի նահանգներին անտանելի ճանա-պարհներում ցրտի, ձիւնի, և անձրևի տակ տանջ-վող, մեր երկրից այդքան միլիոնները ապրանք-ներ արտահանող և մի և նոյնը այնտեղ ներմա-ծող մարդիկներին վրա։

Երկար ժամեր ասելով, մենք հասկանում ենք մի կանոնաւոր հաստատված վարչութիւն, որտեղ տիրում է մի ընդհանուր կարգ, օրէնք և որին ցանկացած ժամանակ կարող էք ապրանքները յանձնել միշտ մի և նոյն յայտնի և որոշ պայ-մաններով։ Բայց ինչ կարող էք անել դուք այդ ապրանքներին հետ այնպիսի տեղերում և այնպիսի խուլութիւնը կատարվում է բացառապէս ֆուրգոն-ներով, ուսիցիով և ուղղերով. և ով է այդ ֆուր-գոնչին, որին դուք մի անգամից առանց մի ստո-րաբարութեան, առանց մի թղթի կտորի՝ տանակի, հարիւր հազարի ապրանք ստիպված էք յանձնե-լու։ Մի հասարակ գիւղացի... ձեռք բողբոլին ան-ծանօթ մի մալական և կամ մի դուրաբոր...

Եւ երբեք չեմ մոռանալ, որ անցեալ տարի Ս. Պետերբուրգի «Хлебозавод» ընկերութեան այստե-ղի գործակալութիւնը ստացել էր Երևանի իր ազնուից մի արդղ լիքը արծաթեղէնով և թան-կագին իրեղէններով մի քանի հազարների արժու-ղութեանը, կարծես մի մալական ֆուրգոնչիի միջոցով և այդ վերջինի ուղղակի դիտութեամբ։ Հետաքրքիր էր, այդպէս, ինչպէս ասում են «ա-նարատ» կերպով տեղ կը հասցնէր, մի և նոյն այդ արդղը թիֆլիսի քաղաքապետին ամենաշա-նուար վաճառականներին մէկը, երբ ոչ յանձն-ված լինէր նրան տեղ հասցնելու. մի բողբոլին իրան անծանօթ մարդուց և առանց որ և է ստո-րաբարութեան... Պատասխանը թողնում եմ այդ վերջինին իրան։

Ֆուրգոնչիութեամբ պարագում են զլխաւորա-պէս (զոնէ այս տրակտում) մալականներ, դուրա-բորներ և մասամբ հայեր ու թուրքեր։

Ահա այն եղանակութիւնը, որ եւ այդ մար-դիկներին վաքը ու բարքի համար, դուրս եմ բե-րել իմ երկար ժամանակի շարունակ նրանց հետ դարձ ունենալուց։

Ֆուրգոնչիներին մէջ ամենից քաջը, ճարպիկը, և հաւատարմը մալականներն են Երևանի նահա-նգի Ալտա, Երևանի, Սուխո-Պանտա, և մի երկու ուրիշ գիւղերից. նոյնպէս և Կարսի կող-մերից։ Դրանք մեծ մասամբ գործում են խմբով և ընկերութիւններով։ Միշտ և ամեն մի դիպու-թում անպայման կերպով ծանօթ թէ անծանօթ օգնում են միմեանց և պաշտպանում միմեանց շահերը. նրանց մէջ լինն են աղանդաւորներ, սա-կայն և այնպէս դա արդիւր չէ լինում նրանց միշտ սիրով միմեանց վերաբերվելու։ Եթէ նը-րանք մի տեղում մի քանի հողի են և եղած բե-ռը բոլորին բաւականութիւն չի անի, նրանք այդ եղածի վրա անպատճառ վիճակ են գցում։ Ամենայն վստահութեամբ ապրանքները կարելի է տալ մալականին, նա նրան անվրաս տեղ կը հասց-նի. իրանց խօսքին տէր մարդիկ են. բաւական ծանօթ են իրանց իրաւունքներին և մի և նոյն ժամանակ իրանց պարտականութիւններին։ Եր-բեմ ինչ պատահել է տեսնել զրանց մէջ այն-պիսի մի վիճան՝ ընկերութիւն, այնպիսի մի պարզ անկեղծութիւն և մեծանորութիւն, որը դժուար թէ մեր հասարակութեան անգամ բարձր դասակարգերին մէջ գտնվէ։ Երբեք ապրանքը չեն փչացնել, չեն կորցնել, և երբեք էլ նրան ձեռքից չեն տալ։ Եւ ինչն անգամ մի առանձին պատկա-ռանք եմ դրում երբ մալական ֆուրգոնչին կան-տորի դուռը բանալով, ձախառն բաց և դուռը բարձր «НЕТЪ-ЛИ У ВАСЪ КЛАЖИ КУДА ИИДУТЬ» հարցնում է։

Թուրք ֆուրգոնչիներին նշանուար են միայն մալականները, այս կողմից դրանց լիւր-շատ փող է բայց և այնպէս քաջ մարդիկ են։

Ինչ վերաբերում է դուրաբորներին, զրանք մի կատարելապէս միմեան, փող ինչ յիմար, բայց և այնպէս վերին աստիճանի աղին մարդիկ են։ Իրանց աղնութեամբ շատ անգամ բարձր լի-նելով մալականներին, նրանք այդ վերջիններին հիտուութիւնը և քաջութիւնը չունեն. այդ գործի մէջ, և շատ անգամ նրանց նոյն իսկ այդ միա-մատութիւնից օգուտ քաղելով զանազան խորհակ

մարդիկ բողբոլին իրանց չը վերաբերող ապրանք-ներ առնում են նրանց ձեռքից, հաւատացնելով որ այդ իրանցն է։ Կամ թէ առանց քաշի յանձ-նում են նրանց, օրինակ, 130 սուրբ ապրանք, հաւա-տացնելով որ քաշը 100 սուրբ է. և խեղճ դուրա-բորը ձին չարչարելով բերում տեղ է հասցնում, ամենին չը մոռանելով որ իրան կարող են խա-բած լինել։ Գուրաբորին հաղիւ. կը պատահի որ թանկագին ապրանքներ տային որ և է տեղ փոխա-դրելու. բայց և այնպէս նրանց թիւը այս կողմն-րում քիչ չէ։

Սակայն ահա և հայ ֆուրգոնչին կամ սայլապա-նը. (հայ դուրաբորն ոչ այնքան չնոյր է ոչ էլ այն-քան բարոյական ոյժ ունի ֆուրգոնչին լինելու, ուստի մեծ մասամբ նրանք սայլապաններ են Երևանեան նահանգի Յամաքարերը, Ալաւարս, Գոմաձոր, և Քաղսի դուրերից)։

Դա կամայ կամաց, վախիտալով, բայց կանի կանտորայի դուռը և առաջ քան թէ յայտնել էր թէ ինչու է եկել «առաջ քան, առաջ, ոտացը մոռնալով...» կը սկսի, կարծես թէ առանց այդ խօսքերի չէր կարող տեղ այն ինչ որ պիտի ա-մէր։ Մի առանձին ատելութեամբ եւ նայում եմ այդ ստրկահողի, փայցած, անբարոյական, միշտ կեղտոտ, դէպի իրանց ընկերը միշտ միմեանց ոտքի տակը քանդող, միմեանց բաժանող, գող և վախկոտ արարածներ վրա։ Դա քիչ է պատա-հել ինչ տեսնել զրանց մէջ մի կարգին ֆուրգոն-չիի կամ սայլապանի. երբեք ապրանքը անպա-կաս կամ առանց մի որ և է վրասի տեղ չեն հասցնել. սարափելի և անանօթ կերպով տեղ գիտնալ Անքան ընդունակ են անտեղի և բողբո-լին աննպատակ շատախօսելու, որ մարդու, եթէ աւելին չասնէր «զանչան տանում են» փոխանակ օրինաւոր կերպով իրանց իրաւունքը պահանջելու, կը տեսնեն ոտքերից տակ կը սողան. փոխանակ ատելութեամբ անտեղի կը սկսի, երկար ու բարակ մի գայլի շարունակ. «առաջ քան, քու հողուն դուր-բան... քու ստաց պատկեմ, տաւարս տատկաւ... մալ կտորով...» Գուք էլ հիտը կտորով էլ, հար-կաղով էլ քու աւելանել և դա բողբոլին յա-կամայից։ Եւ երբ մարդու առաջ սկսում են այդ տեսակ ցածութիւններ անել, մարդ էլ մի տեսակ կարծես առանձին հաճող է դուռը դրանց աւելի չարչարելու։

Մալականը կը լսողի էլ շատ անգամ, բայց երբեք այդպէս ստորաբար չի աղաչի։

Մալական ֆուրգոնչին հարստամալով դառ-նում է կամ կառապան և կամ գլխորդ։ Հայը մանրալաւառ է. Եւ ամենին չեմ մոռանալ մի հայ նախկին ֆուրգոնչին, որ վերջին պատերազ-մի ժամանակ փող ձեռք բերելով և մի երկու տարի էլ միկիտանչութիւն անելով, ման է դա-լին այժմ Կարսի մէջ և քաղաքի հարուստ մար-դիկներին մէջն է համարվում, եթէ որ և է մի 15, 20 հազարի կարողութիւնը հարստութիւն կարելի է համարել։ Բայց երբ անցեալ տարվայ սկզբներում այնտեղի հողաբարձական մասնաժո-ղովի հետ դիմացինք ի միջի այլոց և այդ մարդու մօտ ուսումնարանի համար օժանդակութիւն խնդրելու, նա իր կատարելապէս հայ չարչիին յատուկ վարմունքով ցոյց տուց, որ նա մի և նոյն ֆուրգոնչին է, միայն, ինչպէս ասում են «իւս-լանք» փոխած։ Չէինք պահանջում, և իրաւունք էլ չունէինք պահանջել. որ դա տայ. բայց մար-դակալութեանը, քաղաքավարութեանը մարիֆա-թին ինչ էր եկել։ Այդ բոլորից յետոյ մի փոքրիկ համեմատութիւն։ Երկար ժամեր իր տարիֆով թիֆլիսից Աղստաֆա 88 վերստի համար, առ-նում է ապրանքի իւրաքանչիւր սուրկից 11¹³/₁₀₀ կոպէկ. մի և նոյն ապրանքը ֆուրգոնչին տանում է 300 վերստի վրա Երևան 12, և շատ շատ 13 կոպէկով. միթէ աւելի իրաւունք չունէինք սպա-սել որ երկարութեամբ ասակցինք պակաս լինէր ֆուրգոնչիի նշանակած դնից, մինչդեռ նա երկ-պատիկ աւելի է այդ վերջինից։

Վերջացնում եմ յօդուածս չեղեկով, որ այժ-ման հանդամանքներում մենք աւելի վստահու-թեամբ և աւելի ապահով յանձնում ենք ապրան-քը ֆուրգոնչիին, քան երկարութեամբ. կատարելա-պէս վստա՜ լինելով որ ֆուրգոնչին նրան իր տեղ կը հասցնի առանց կորցնելու, առանց վը-չացնելու և առանց պակասի. դժբաղդաբար այդ հաւատը երկարութեամբ վրա մենք չունենք։ Այդ շատ ձիւթաղիկ էր, եթէ ցաւալի չը լինէր։

Ա. Ապրիլեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԻՆ

Մարտի 2-ին, Թաղաւոր Կայսրի գահակալու-թեան տօնին թիֆլիսի բոլոր դասակարգներին եկեղեցիներում դրոշացողական մաղթանքներ կա-տարվեցան։ Քաղաքի բոլոր փողոցները զարդար-ված էին դրոշակներով, իսկ երեկոյան քաղաքը լուսաւորված էր։

Թիֆլիսի Մարիամեան - Անանեան օրիորդաց դպրոցի մասին «Кавказ» լրագրում կարդում ենք հետևեալը. «1884 թին, դէյուսովիտները ստա-սկի ուղեւորի Անանով դիմեց կառավարութեան, խնդրելով իր հիմնած օրիորդաց դպրոցին յատ-կացել Մարիամեան-Անանեան անունը, յայտնե-լով, որ ինքը մտադիր է ապահովել ինչպէս դպրոցը այն քաղաքապետի արդիւններով, ո-րը նուիրված է կուսանոցին, (որին կից գտնվում է դպրոցը) և որը արժէ աւելի քան 400,000 ռուբլի։ Լուսաւորութեան միջնորդ պ. Անանովի խնդրելը ներկայացրեց միջնորդական յանձնաժո-ղովի ճշնութեամբ։ Այժմ, հաստատ աղբիւրից մեզ հարորդում են, որ միջնորդական յանձնաժո-ղովը ոչինչ արդիւր չը գտնելով այդ խնդրելը լիութիւն տալու նկատմամբ, ներկայեց խնդրել Նորին Կայսերական Մեծութեան բարհաճութիւ-նը Անանովի հիմնած դպրոցին «Մարիամեան-Ա-նանեան» անունը տալու համար, հետևեալ պայ-մանները աչքի առաջ ունենալով. 1) պ. Անանովի կենդանութեան ժամանակ քաղ լուսաւորայի դուռ արդիւնքից ուսումնարանի պահպանութեանը յատկացվում է եօթ հազար ռուբլի. արդիւնքի մնացորդ մասը գտնվում է նուիրողի կարգադրու-թեան ներքոյ. 2) նուիրողի մահից յետոյ քաղ-լուսաւորայի կառավարութիւնը անցնում է դպրո-ցի հողաբարձական խորհրդի ձեռքը, ի նկատի ունենալով հետևեալը. ա) դուռ արդիւնքի մի եր-բորդ մասը, յատկացվում է պակաս քան եօթ հազար ռուբլի, յատկացվում է ուսումնարանի պահպանութեան համար, որը պէտք է պահպանի նուիրողից որոշված բնաւորութիւնը և կաղմա-կերպութիւնը, նրա հանդուրժեալ կնոջ կամքի հա-մաճան, ուսումնարանի համար՝ պատկանեալ իւ-րանութեան կողմից հաստատված կանոններին համաձայն քաղաքապետի մնացած արդիւն-քով ուսումնարանին կից պէտք է չինի ընդհա-նուր բնակարան աղքատ հայ աղէկներին համար, և պէտք է պահվի Լաղարեան ձեւարանում երկու գիշերօթիկ ի յիշտակ նուիրողի երկու հանդու-րժեալ որդի»։ Ստեփան և Յովհաննէս Անանովիներին Թաղաւոր Կայսրը, այս տարվայ յունվարի 30-ին բարձրագոյն բարհաճեց հաստատել։»

ԲԱՆՈՒՄԻՅ մեր թղթակիցը մեզ հեռագրում է հետևեալը. «Մշակի» մէջ տարված լուրը Կրասնոյ-նիկեանի մահվան մասին՝ սխալ է։»

Վերջացնելով անտեսական դրութիւնը քաղա-քեւու նպատակով, պետական կառավարանի միջնոր-դութիւնը ինչպէս հողորդում են Պետերբուրգի լրագրները, մշտում է գիւղական փոխաւառ-թեան մի նախադիմ, որի զլխաւոր նպատակն է միջոց տալ գիւղացիներին հեռութեամբ ձեռք բերելու գիւղատնտեսական գործիքներ, սերմ և ուրիշ կարևոր պիտոյքներ։

Մեր քաղաքային վարչութիւնը արդէն սկսել է մշակել այն միջոցները, որոնք պէտք է գործադր-վին քաղաքային ջրանցքը չինելուց յետոյ։ Ի միջի այլոց՝ մտադրութիւն կայ փակելու այն տեղերից մի քանիսը, որտեղից այժմ թուրքալիները ջուր են մեցնում, որպէս զի քաղաքի բնակիչները Կուրի ջրի տեղ, ջրանցքի ջուրը գործ դնեն։

Պետերբուրգի լրագրներին հաղորդած տեղեկու-թիւններից երևում է, որ կառավարական ջրմուղ-նեւում մտադրութիւն կայ այնպէս անելու, որ օտար ֆիրմաները մաս չունենան Բաղու-Բաղու-մեան նաւթանցքի շինութեան մէջ։ Հէնց այժմ շատ օտար ֆիրմաներ ցանկութիւն են յայտնում իրանց վրա առնելու այդ նաւթանցքի շինու-թիւնը։

ԿԼԵՎԻՅ դրում են Պետերբուրգի «Новости» լրագրին, որ այժմ այնտեղ առողջապահական յանձնաժողովը ճշնում է քաղաքի գործարանները և բանաւորները բնակարանները։ Մինչև այժմ ա-րած քննութիւններից այն եղանակացութեան են հասել, որ այդ գործարանները և բանաւորները

